

Надруковано в колективній монографії: Современные аспекты педагогической работы. Розділ 3.1. Генеза словоцентричного підходу до мовної освіти дітей у лінгвофілософській думці України. У 3 книгах. К.2. [авт.кол. : Абдуллина Г.М., Барбашова И.А., Полевикова О.Б. и др.] - Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2013. – 158 с. Авт. стр. 93-104.

Сучасні аспекти педагогічної праці

Полевикова О. Б.

ГЕНЕЗА СЛОВОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО МОВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ У ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

Вступ. Філософія мови як наукова дисципліна з'явилася у другій половині XVIII ст. завдяки працям таких філософів як Г.Ліхтенберг, І.Гаман, І.Гердер, Г.Якобі, В. фон Гумбольдт. Але до 50-х років XX ст. вона найчастіше асоціювалася з лінгвістичним структуралізмом, згодом – з генеративною граматиною, теорією штучного інтелекту.

Розвиток лінгвофілософських ідей почався лише в 70-80-ті роки XX ст. як перехід від лінгвістичної філософії оксфордської й кембріджської шкіл до філософії мови. Філософія лінгвістики започаткована завдяки працям Г.Фреге, Б.Рассела, К.Айдукевича, В.Квіна, Н.Хомського.

З 80-х років XX ст. філософію мови пов'язують із когнітивними напрямками досліджень, переорієнтацією з філософії мови до філософії свідомості. У працях Дж. Скорупскі, Ч. Тревіса, Е. Крейга мова розглядається як носій одного з типів знань; категорії мови вивчаються у взаємозв'язках зі свідомістю, мисленням, сутністю людини як соціальної та біологічної істоти.

Зміна філософських поглядів на природу мовної реальності формує у межах лінгвістичного осягнення сутності два підходи: 1) іманентно-семіологічний, виразно втілений у структуралізмі; б) антропологічний, започаткований В. фон Гумбольдтом. Згідно з цією концепцією мова є відтворюваною роботою духу, який перетворює артикульований звук у слово, слугує засобом вираження думки.

Мета дослідження: здійснити теоретико-методологічне обґрунтування словоцентризму як основи мовленнєвого розвитку людини.

Реалізація поставленої мети вимагатиме, на нашу думку, розв'язання таких завдань: 1) розглянути ключові філософські поняття в історичному контексті; 2) здійснити аналіз теоретичних положень Г.Сковороди, О.Потебні та інших вітчизняних дослідників мови; 3) визначити реальне становище словоцентризму на сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні.

1. Філософський і лінгвістичний підходи до сутності мови споріднені спільною метою бачити світ як єдине ціле. На думку Ю.Степанова філософія мови – це сукупність поглядів на мову, пов'язаних із конкретними філософськими течіями. Цей парадигмоцентричний підхід до філософії мови дає змогу внутрішньо структурувати дослідження, визначити її ретроспективу та перспективу, закономірності розгортання. В історії розвитку лінгвофілософських ідей Ю.Степанов виокремлює три парадигми: 1) семантичну; 2) синтактичну та 3) прагматичну [27].

Історія лінгвофілософії України поєднала в собі традиції мовознавства, християнського віровчення, психології, історії, антропології та інших наук, західного раціоналізму та східного містицизму. Логіко-лінгвістичний підхід до мови поєднав переклади різних логічних та риторичних трактатів, уміщених в «Ізборнику 1073 р.», переклади XV ст. книг єврейського філософа XII ст. Мойсея Маймоніда «Книга, глаголемая логика» і арабського філософа XII ст. Аль-Газалі «Логіка Авіасафа», видання трактатів Й.Дамаскіна та Й.Спангенберга в Острозі тощо. Однак раціоналістичне розуміння мови та власне лінгвістичний підхід розпочинаються з другої половини XVII ст. і продовжується у XIX-XX ст [7].

У середньовіччі на Україні виникла літературна традиція, заснована на старослов'янській мові, визнаній як церковнослов'янська. Вона функціонувала як сакральна мова і водночас мова культури. До початку XVII ст. українські письменників-полемісти відстоювали думку про божественну сутність цієї мови.

Світ відкривався для людини середньовіччя як книга, а речі витлумачувалися символічно. Це сприяло виявленню сенсу прихованого в слові, роздумів, пошуку метафізичного, символічного значення. Слово стало посередником між божественним і земним. Слово матеріальне, земне, але, водночас, воно є і знак небесного, позачасового, божественного світу. [9, с. 80] Процес пізнання був розумінням висловленої, але втаємниченої в Логосі істини. Світ та істина пізнаються в слові, оскільки воно йде від Бога, а не від речей. Речі є знаками, що вказують на приховану за ними сутність. Тому тлумачення неможливе без посередництва слова, без оволодіння наявною у ньому божественною енергією, що наповнює його смислами. Слово є знаком духовного, вічного.

Як зазначає В.Горський, давньоукраїнський любомудр-філософ є цілісним суб'єктом. Він мислить себе як факт всередині буття [7, с. 30]. Тому його увага приділяється шляху до Бога, духовним аспектам існування, світу, який пізнається внутрішнім прозрінням, інтуїцією.

Саме тому друкарі Русі-України процес пізнання розуміли як тлумачення вираженої в Логосі істини. «Не тільки священні тексти, але світ у цілому сприймався як книга, що містить заповідану Богом істину, яку людина повинна зрозуміти. У такому аспекті культура... отримує «книжний» характер, стимулює роздуми над словом, пошук метафізичного, символічного його значення» [7, с. 29]. Інтерпретація зорієнтована на виявлення Божественних смислів, а мова для східнослов'янських книжників була практичною гносеологією [13], сприймалась як спосіб символізації світу і містичного злиття з Богом [25]. Пізнане слово є знаком, що наближає до Бога [20, с. 18]. Максим Сповідник зазначав, що за логосами існуючих речей «удосконалене в пізнанні Істини око, як за письменами прочитує власне Божественний Логос» [2, с. 331]. Споглядається виразний логоцентризм давньоруської філософської думки [7, с. 35].

Г.Гадамер зазначає також, що «внутрішня єдність слова і предмета була такою мірою самоочевидна, що істинне ім'я сприймалось як певна частина

його носія або навіть як його представник, тобто як він сам» [5, с. 471].

Слово сприймалось як могутня сила: «Словом бо погибають многие царства, и добрая и злая сотворяются» [24, с. 142]. В епоху Середньовіччя слово було ключовою ланкою в процесі пізнання. С. Булгаков писав, що мова є практичною гносеологією і логікою пізнання [4, с. 135–136]. У цій моделі слово двовимірне: з одного боку – це лексема, що має фізичний вияв, а з іншого – наповнений Божественними енергіями смисл, тобто власне Логос. С.Аверінцев вказує, що «у людському слові може бути вміщене невміщене – Слово Боже» [1]. Слово мови перебуває поза річчю, Слово-Логос – суть речей. Воно - матеріалізований розум [13].

Саме тому для літератури світського характеру характерний вільний переклад, коли перекладач творчо трансформував текст, орієнтуючись на вимоги часу та соціального середовища. Міра відхилення від змісту оригіналу коливалась у значних межах [11, с. 198]. У Давній Русі практика перекладу спиралась на низку протиставлених концепцій, які послідовно змінювали одна одну [19; 11, с. 182–207]. Це вільний переклад «від слова до слова».

Така філософія мови, таке розуміння її сутності притаманне Г.Сковороді, О.Потебні, В.Соловйову, О.Лосеву, П.Флоренському, С.Булгакову, сучасному білоруському мовознавцеві А.Гіруцькому та ін. Однією з найголовніших ознак східної лінгвофілософської думки є її цілісно-містичне переживання, духовне осмислення як енергетичної еманациї Духа. Цю парадигму філософії мови можна визначити як теоантропологічну. Отже, існує дві парадигми філософії мови в Україні і східних слов'ян: теоантропологічне і теоантропокосмічне бачення сутності.

Розвиток лінгвофілософських ідей в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. пов'язаний насамперед з професійною філософією братських шкіл і Києво-Могилянської академії, працями Г.Сковороди.

Г.Сковорода розрізняє три світи: макрокосм - Всесвіт, мікрокосм - людину і світ символів слова Біблії. Світам властиві дві натури: зовнішньому – матеріальна, внутрішньому – духовна.

У праці «Діалог. Имя ему – потоп змін» філософ бачить символічний світ як ідеальне іншобуття перших двох світів, їх концептуалізацію. (На тих же засадах Гумбольдт стверджує про мову як концепцію світу, пропонує ідею мовної картини світу).

За Г.Сковородою, людина йде в вищий світ лише через слово, яке виступає від земного – до сакрального, божественного слова-логоса. Саме біблійне слово є «початком і кінцем усіх книг пророчих». Мета кожного символу Біблії, вказує Г.Сковорода, – допомогти розуму людини пізнати начало.

Символічне і знакове розуміння Г.Сковородою слова спирається на філософську традицію (Олександрійська школа, «Ареопагітики», праці Максима Сповідника, вітчизняна алегореза, лекції професорів Києво-Могилянської академії тощо). На думку філософа, за словесним знаком слід бачити його значення, що є нематеріальним, духовним.

Г.Сковорода розрізняє зовнішню та внутрішню форму мовного знака, виявляє різницю їх природи. На його думку знак і значення пов'язані довільно. Істинне, сакральне значення біблійного слова не лежить на поверхні, воно втаємничене, а оболонка цього значення може бути приземленою. Внутрішній бік символічного світу Біблії має власний принцип побудови. Це принцип символічних антиномій, антитез. Символічні фігури духовного світу мають свої сфери життя в межах цього світу, певним чином розташовані. Ці фігури ієрархічно побудовані: головною з них є Сонце. Інші фігури є типами, які пов'язані в бінарні або тернарні схеми. У сукупності вони утворюють збалансовану систему архетипів символічного світу.

Діалектичний метод Г.Сковороди розкриває специфіку словесної організації Біблії: матерія протистоїть гармонії форми, внутрішній системності її фігур. Г.Сковорода створив особливу концепцію словесних знаків-символів Біблії. Він уважав, що в ній спостерігається навмисний розрив інформи та ексформи знаків-символів: ексформа не тільки не підтримує інформу, а, навпаки, затінює її. Але, за Сковородою, не кожен окремий знак-символ у Біблії є носієм її духу, слова Божого, а весь її лад, уся система знаків-символів.

Саме Г.Сковороді належить ідея «алфавіту світу», поданого у вигляді певної кількості архетипів. Ця ідея корелює з філософськими пошуками XVII–XVIII ст., а також лінгвістичними ідеями XX ст. Йдеться насамперед про пошук простих ідей, що лежать в основі світу, а також опрацювання стратегії компонентного аналізу в руслі інтерпретативної семантики.

2. У XIX ст. філософія мови розвивалася під впливом традицій попередніх етапів розвитку вітчизняної лінгвофілософської думки та німецької філософії. Харківська лінгвістична школа, яку очолював видатний лінгвіст і філософ О. Потебня, стає провідною вітчизняною школою наприкінці XIX ст. Так, в 1862 р. у Журналі міністерства народної освіти опубліковано його відому працю «Думка і мова», в якій сформований базис лінгвофілософської концепції вченого і яку вважають початком філософії мови на теренах України.

Докторська дисертація О.Потебні «Із записок з російської граматики» (1874) посилила нові концепції вченого і була високо оцінена славістами. Лекції професора О.Потебні слухали відомі пізніше філологи Б.Ляпунов, О.Попов, Д.Овсяннико-Куликівський, М.Сумцов, М.Халанський, О.Ветухов та ін. Учений заклав основи психолінгвістики, етнолінгвістики, історичного синтаксису, його небезпідставно вважають засновником теорії мовленнєвої діяльності, яку в подальшому розвивали Л.Виготський та його школа.

Концепція О.Потебні щодо сутності природи живої людської мови все ще не оцінена, попри увагу до його наукової спадщини. Важливим нюансом його концепції божественно-людської сутності мови є те, що її засади лаконічно викладені в одній з його праць – «Думка і мова».

О.Потебня приймає думку німецького вченого про те, що мова зароджується у глибинах людства і її ніяк не можна вважати витвором народів. Поділяючи погляд В. фон Гумбольдта, за яким мова і духовна сутність людини нерозривно пов'язані, О.Потебня розуміє неможливість редукування сутності мови тільки до людського чинника. Для обох учених поза людською сутністю мови залишається якийсь важковловимий, складно формульований залишок,

але О.Потебня вважав ідею Гумбольдта щодо тотожності мови і духу народу суперечливою. Тому науковець формулює тезу про вищу сутність мови як відображення божественного Логоса. На думку О.Потебні, оскільки мова не може виводитись із народного духу, то мова, і дух повинні мати вище начало, вищу внутрішню єдність. Використання О.Потебнею термінів «еманація», «витікання енергії» є свідченням еманацийно-енергетейного розуміння сутності мови як ілюмінативного відображення сутності Логоса, притаманних лінгвофілософській традиції східних слов'ян.

Божественно-людське розуміння сутності мови О. Потебні пізніше було відображено в теоантропокосмічній концепції О.Лосева та П.Флоренського. Ця концепція зазнала змін у науковій парадигмі лише наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

О.Потебня вважав, що лише словесно оформлена думка збагачується у слові і перестає бути належністю лише однієї особи, стає доступною багатьом. Слово визначає всьому своє місце в системі, допомагає людині розуміти себе й інших, постійно звертатися до скарбниць свого духовного життя, життя свого народу та загальнолюдського досвіду. Слово також слугує опорою для думки. Коли ж слова починають уживатися в нових контекстах, згадана невідповідність зростає. Безперервна боротьба думки зі словом – причина вдосконалення мови, збагачення її духовним змістом.

О.Потебня наголошує на тому, що слово засобом об'єктивізації думки, але не завжди збігається з думкою. Думка може існувати і до слова. Слово є засобом перетворення враження для створення нової думки. Думка, за О. Потебнею, виникає в мислячій особі під впливом інших осіб, однак слово і мова потрібні насамперед мовцеві.

Дія думки в слові є порівнянням відомого та нового перцептивних елементів. Процес порівняння призводить до виявлення третього елементу, що позначає в слові пізнане. Пізнання за допомогою порівняння ознак утворює чуттєвий образ об'єкта. Участь уявлень в створенні нових думок О.Потебня вважає апперцепцією. Слово має при цьому визначну роль, оскільки об'єднує в

собі внутрішню форму і звук, є засобом апперцепції змісту думки і призначене бути посередником між новим сприйняттям і попереднім запасом вражень. Така апперцепція закріплює важливі ознаки об'єкту у семантичній структурі слова. Поява елементів судження також притаманна апперцепції. Слово, що має внутрішню форму і представляє чуттєвий образ об'єкта, розкладається на окремі судження, які допомагають його глибше пізнати. Цей конгломерат явищ утворює поняття.

О. Потебня стверджує, що мисленнево-мовленнева діяльність людини має такі етапи: 1) виділення інтенційного об'єкта із групи об'єктів – загальне враження від нього – характерна його ознака, що стає внутрішньою формою слова 2) чуттєвий образ об'єкта в сукупність сприймань; 3) представлення як порівняння сприймань; 4) апперцепція як початковий акт думки 5) судження як основна форма думки; 6) поняття як сукупність суджень і завершальна форма думки. Слово постає органічним елементом породження мовлення, засобом створення ідеї, судженням про об'єкт та поняттям.

У праці «Думки і слова» О.Потебня бачить внутрішню форму слова як ознаку, що пояснює смисл, або як саме етимологічне значення слова. Комплекс визначень внутрішньої форми слова розкривається вченим як притаманний мові прийом, порядок виразу та позначення словом нового змісту або, як мовна формула, за якою з участю попередніх слів та їх значень відбувається формування нових слів і значень. В інших працях О.Потебні внутрішня форма слова постає як єдність образу, образ образу, причина та умова апперцепції образів і уявлень у слові, знак значення, синтез ознак, спосіб вираження його смислу, позамовного змісту. Поняття внутрішньої форми слова в концепції О. Потебні пов'язане з онтологією мови, яка синтезує в собі такі складники: значення; внутрішню форму як компонент формальний і змістовий одночасно; форму зовнішню як звучання слова. Завдяки внутрішній формі слова, здійснюється породження та сприйняття мовлення. Мовлення спрямовує думку слухача, а слово як єдність внутрішньої форми і звука є засобом для розуміння мовця, апперцепції його думки.

У процесі розуміння спостерігаються ті самі основні ознаки слова, що й у мовленні: мовлення і розуміння суті. Вивчення процесу розуміння слугує поясненням того, що мова є системою засобів створення думки.

Учений кваліфікує свій підхід до явищ мови як психологічний і вважає закони душевної діяльності універсальними. Концепція породження мовлення О. Потебні щодо співвідношення мови і мислення, відповідає багатьом положенням сучасної когнітивної лінгвістики. Вона мала значний вплив на розвиток світової гуманітарної науки наприкінці ХІХ – упродовж ХХ ст. Український мовознавець є одним із фундаторів сучасної психолінгвістики і теорії мовленнєвої діяльності.

Визначний внесок у справу осягнення сутності мови внесли вітчизняні мислителі, серед яких М.Гоголь, М.Максимович, П.Чубинський та інші.

Михайло Максимович – перший ректор Київського університету в 1834 - 1835 роках. М.Максимович багато зробив для дослідження історії та лінгвокультури українського народу. Про це говорить і видана ним «Історія давньої руської словесності».

М.Максимович побачив тісний зв'язок мовних форм із фундаментальним поняттям мови. У своєму «Листі про філософію» науковець чітко виокремлює значення розумового і почуттєвого у пізнанні. Учений наголошує, що філософія, яка спирається на розрахунки одного розуму, нудна та педантна. Розум не дає живого знання, його стихія – сумнів. Бажання вирішити все своїм розумом, може завести у таку пустелю буття, яка не варта праці життя. Переконавання міститься в серці, від теплоти почуття воно залежить, і тільки в союзі з цією теплотою світло розуму дає іскри і полум'я живого знання [17].

У ході своїх філософських міркувань М.Максимович виходить з факту існування двох взаємозалежних способів пізнання – розуму та переконавання, джерелом якого є серце. Для плідного пізнання дійсності потрібна їх злагоджена робота: «Для повного знання і переконавання необхідне живе, безпосереднє огортання предмета почуттям яке є то провісником, то керманичем для розуму...» [17, с. 398]. Таким загальним почуттям, на думку

вченого, постає любов. «Розум звеличує, любов творить. Істина, жива мудрість розуму утверджується на любові» [17].

Філософія уявляється М.Максимовичу особливим поглядом на предмети, який проникає в їхнє внутрішнє значення та єдність. Відтак філософія повинна бути в кожній розумній людині, утворюючи її спосіб міркування і гармонію, повноту знань. У своїх творах учений торкається проблемних аспектів філософії та природознавства (У 1833 р вийшла «Книга Наума про великий Божий світ», що містить науково-популярні розповідки про будову Землі, Сонячної системи, Галактики. Вона витримала 11 перевидань упродовж сорока років.), біології та хімії, історії та фольклору, археології та етнографії, філології та археографії, мовознавства та літературознавства.

М.Максимович критикує німецьку ідеалістичну філософію: «З часу Канта відняла у духа природні підстави розуміння, не залишила розумові нічого, крім утворення лише фантазій; щодо запропонованої ним, особливо шеллінгівської філософії, то вона і є переважно фантазія» [21, с. 3].

У працях М. Тарасенка [29], С. Єфремова [10], С. Шудрик [32], М. Острянина [23], П. Маркова [18], І. Лисого [16], І. Огородника [15] розкривається філософський аспект творчості українського вченого.

У 1827 р. виходить збірник “Малоросійські пісні, видані М.Максимовичем”. Учений плідно вивчав українську та російську історію, досліджував “Слово про Ігорів похід” (1837 року опублікував його переклад російською мовою). 1839 року написав працю “Сказання про Коліївщину”, яку цензура заборонила друкувати. 1840 року започаткував історичний альманах “Киевлянин”.

У 1856 року М.Максимович опублікував “Філологічні листи до М.Погодіна”, де захищає самобутність українського народу, його культури та мови, критикує поверхневі погляди Погодіна.

Роздуми М.Максимовича про українство трансформуються в площину фольклоризму і етнографії. Через призму пісенної творчості вчений персоніфікував суспільну свідомість українців, відстоював духовну та

ментальну унікальність українців, історично-національну самосвідомість українського народу.

На ґрунті українських студій М.Максимович прагнув відновити українську самобутність через збереження народної мови, шляхом виборювання права українського письменства на самостійний розвиток. Студії з фольклористики та етнографії були підґрунтям романтичної концепції “своєнародності” української етнокультури.

У своїй науковій діяльності вчений за своїм складом розуму був енциклопедистом, що відповідало просвітницьким ідеалам. М.Драгоманов називав його «цілим ученим історико-філологічним закладом і в купі з тим живим народним чоловіком» [7, с. 65].

3. Сучасна українська філософія мови продовжила найкращі традиції видатних попередників. Вона охоплює лінгвофілософську думку другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

У лінгвістичній літературі можна знайти два протилежні погляди на сучасну українську філософію мови: 1) сучасна українська філософія мови існує, має власну історію розвитку; 2) сучасна українська філософія мови – міф, ірреальність [31].

Ми притримуємося першої концепції, оскільки є беззаперечні факти діяльності українських лінгвофілософів та лінгвістів. Так, наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. логіко-семантичні та лінгвофілософські дослідження були яскраво відображені в працях Ф.Бацевича, С. Васильєва, М.Поповича, С.Кримського, М.Собуцького, В.Малахова та інших науковців.

Лінгвофілософські ідеї, що розглядаються сучасними українськими філософами, стосуються багатьох аспектів виявлення насамперед антропоцентричних чинників у живій природній мові.

Помітну роль у процесі розгортання сучасних лінгвістичних досліджень філософії мови роль відіграла наукова, організаторська та видавнича діяльність Д.Руденка (1961–2001) та його колег. У працях учених, які об’єдналися навколо друкованого органу Кафедри ЮНЕСКО «Філософія

людського спілкування» «Філософія мови: в межах і поза межами», на початку 90-х років розкривались ідеї сприйняття і тлумачення сутності мови. Історіографічний напрям сучасної української філософії мови найповніше відображений в працях С.Вакуленка та М.Собуцького.

Особлива увага до слова та його значення обумовлена еволюцією лінгвістики в другій половині ХХ ст., що позначилася, за визначенням Ю.Апресяна, «двома важливими проривами – проривом у макросвіт мови і проривом у її мікросвіт. Прорив у мікросвіт набув форми словоцентризму або, точніше, лексеоцентризму» [3, с. 236].

Однак, поняття «слово» принципово невизначене. В.Теркулов зазначає, що сучасні лінгвісти змушені констатувати існування в мові явищ, до яких належить велика кількість композитів певних типів, які не підпадають під універсальну дефініцію слова та перебувають на межі між словом і не-словом [30].

Недоліком словоцентричної концепції є ще й те, що слово не можна визначити і як загальномовну універсалью, оскільки уявлення про нього в мовах світу різняться [30]. В.Теркулов підкреслює, що причиною недосконалості словоцентричних теорій є прагнення знайти основну номінативну сутність, дати їй субстантне визначення й розглянути через її призму систему мови в цілому [30]. Але аналіз уживання слова показав, що в мовленні воно може виходити за межі субстантної тотожності собі і бути реалізованим в одиницях, які формально з ним не збігаються – словосполученнях, сполученнях зі службовими словами тощо.

Таке розуміння структури номінативної одиниці не дозволяє використовувати термін «слово», оскільки на рівні мови вона не може бути ототожнена зі словом, а являє собою структурну схему номінації. На рівні ж мовлення слово є тільки однією, нехай емпірично найбільш «угадуваною», можливою реалізацією цієї основної одиниці.

За В.Теркуловим пошук такої одиниці повинен здійснюватися на двох рівнях: «По-перше, на рівні мовної номінації, де основна номінативна одиниця

виступає, як...структура, механізм, модель номінації. По-друге, на рівні мовленнєвої номінації, де вона матеріалізується, набуває субстантних характеристик і може виступати й у вигляді слова, й у вигляді словосполучення, й у вигляді будь-якої іншої одиниці, налаштованої на виконання номінативної функції. Тому для позначення останньої В.Теркулов використовує термін «номінатема» [30].

Отже, термінологічна невизначеність «слова», недосконалість визначення понять «словоцентричний підхід», «словоцентризм», приводять до ускладнень словоцентричної роботи в шкільній практиці та свідчать про актуальність обраної теми.

Досьогодні залишаються недостатньо науково розробленими проблеми навчання мови в школі, коли учні активно набувають мовної та мовленнєвої обізнаності в теорії та на практиці з урахуванням вікових особливостей дитини. Зокрема, не до кінця досліджено питання добору й використання мовного матеріалу, на якому базується словоцентрична робота, формується комунікативна компетенція учнів. Адже саме робота над словом, словосполученням, реченням, текстова діяльність є засобом мовленнєвого і комунікативного розвитку особистості. Комунікативна ж компетенція набуває провідного, інтегруючого характеру.

К.Сєдов і І.Горєлов у праці «Основи психолінгвістики» пишуть: «Предмет психолінгвістики – комунікативна компетентність людини, яка розглядається в індивідуально-психологічному аспекті» [6]. Учені помічають, що різні ситуації спілкування, різних стилів та жанрів мовлення припускають використання різноманітних способів розгортання думки в слово; мета та завдання комунікації вимагають зміни стратегії мовленнєвої поведінки, мовленнєвої діяльності, мовленнєвої культури [6].

Освіта виступає в процесі формування комунікативної особистості учня й вчителя як одна з найважливіших галузей комунікативної практики. Розуміння педагогічного процесу як взаємодії між учителем і учнем закономірно приводить до усвідомлення того, що ця взаємодія завжди має комунікативну

основу.

Педагоги-практики та вчені звертають увагу на поширене явище – байдужість школярів до слів, відсутність прагнення зрозуміти їх значення. Учні залишаються глухими до інтонацій, мелодійності, забарвленості рідного слова (В.Аннушкін, В.Бєломорець, І.Гудзик, О.Зарецька, М.Кохтєв, Т.Ладиженська, М.Львов, Ю.Рождественський, Г.Сагач, Н.Чибісова та ін.).

Засновник полікомпонентної школи, В.Сухомлинський у своїх працях («Слово рідної мови», «Джерело невмирущої криниці», «Рідне слово», «Слово про слово», «На трьох китах») уважав, що успіх роботи над словом залежить від соціально-культурного предметно-розвиваючого середовища, у якому розрізняється культурно-пізнавальне, художньо-естетичне, культурно-комунікативне, культурно-екологічне, культурно-трудове, культурно-рефлексійне середовище [28]. Саме так можливо навчити дитину серцем відчувати слово; передавати найтонші відтінки людської думки і переживання; зрозуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. За В.Сухомлинським, оволодіння культурою слова є неодмінною передумовою успішного навчання і розумового розвитку дитини. Коли учень учиться висловлювати думку, він обов'язково вдосконалює і мислення. Слово й думка нерозривно пов'язані, дають змогу заглиблюватись у суть пізнаваного [28].

Останнім часом форми комунікативної діяльності педагогів суттєво змінюються, оскільки рівень поінформованості дітей підвищується завдяки засобам масової інформації. Молодь органічно вписується в новий комунікативний простір. Тому своєчасне звернення до словоцентричного навчання мови спонукає використовувати мову в найбільш типових життєвих ситуаціях, допомагає вирішувати комунікативні завдання в межах навчальної, трудової, культурної, громадської сфер спілкування.

Не тільки учні, але й педагоги відчувають дефіцит психологічних знань, важко переходять від монологічної форми організації навчальних занять до діалогових й полілогових форм, зазнають труднощів в оволодінні інтерактивними методами організації навчальної діяльності. Значна частина

труднощів, з якими зустрічаються сучасні учителі, пов'язані з труднощами в спілкуванні: невміння налагодити контакт з вихованцями, нерозуміння їх психологічної позиції, недостатня гнучкість в спонтанних мовленнєвих ситуаціях, труднощі в управлінні своїм власним психічним станом.

Як вказує І.Колеснікова, сфера комунікації педагога в сучасній освіті знаходить нові напрями діяльності педагога. Формуванню нової змістовної лінії комунікативної діяльності педагога сприяють: збільшення інтенсивності і щільності інформаційних потоків; збільшення кількості учасників комунікації в освітньому просторі і розвиток соціального партнерства; поява нових комунікативних потреб й інтересів; розвиток нових форм і каналів трансляції освітньої інформації; необхідність у нових умовах підвищення ступеню інформативності й адресності педагогічної взаємодії [12].

Ефективним напрямом оновлення шкільного курсу лінгвістики та методисти називають шлях вивчення функціонування мовних одиниць у висловлюванні, спроможних забезпечити єдність мовної освіти та мовленнєвого розвитку учнів (О.Антонова, О.Архіпова, В.Бабайцева, М.Баранов, Е.Бистрова, А.Дейкина, Н.Іпполітова, А.Купалова, Т.Ладиженська, Л.Максимов, Л.Федоренко, Г.Фомічова). Методи роботи з різними групами слів повинні розрізнятися. Під час добору методів словоцентричного навчання у школі треба віддати перевагу таким, як: традиційні – за рівнем активності учнів (Є.Галант): пасивні – розповідь, лекція, пояснення, екскурсія, демонстрація, спостереження; активні – лабораторний метод, практичний метод, робота з книгою; за джерелом одержання знань (М.Верзилін, Є.Петровський, Д.Лордкипанідзе): словесні – пояснення, бесіда, диспут, дискусія, полеміка; наочні – наочні посібники, схеми, таблиці, малюнки, моделі, кіно- та відеофільми; практичні – вправи, досліди, написання творів, складення таблиць; за характером пізнавальної діяльності (І.Лернер, М.Скаткін): пояснювально-ілюстративні (інформативно-рецептивні); репродуктивні; проблемного характеру; частково-пошукові (евристичні); дослідницькі нетрадиційні – інтерактивного спрямування (А.Гін): інформаційні, пізнавальні,

регулятивні, ділові та рольові тощо.

Розвиток лексичних навичок, синтезованих дій з вибору лексичних одиниць адекватно задуму є однією з умов виконання мовної діяльності. Вона повинна здійснюватись з урахуванням вікових особливостей дітей (здатності аналізувати, розуміти матеріал через логічне міркування доказ, висновок; уміння самостійно мислити, міркувати, порівнювати, робити висновки і узагальнення; готовності учнів до сприйняття і усвідомлення не лише логічно побудованого матеріалу, але і естетичних компонентів значень слів); ступенів пізнання учнем значення слова в тексті; особливостей фаз пам'яті.

Для методики розвитку усного й писемного мовлення має важливе значення наукове обґрунтування, подальша розробка й удосконалення концепцій продукування, сприймання і розуміння мовлення, опис факторів, які впливають на ці процеси, з'ясування сукупності операцій, що забезпечують дію механізмів мовлення, опис нових моделей продукування мовлення, з'ясування психічної природи усної й писемної форм мовлення.

Механізми розумово-мовної діяльності є специфічними й залежать від багатьох факторів: форм мовлення, умов комунікації, завдань спілкування, виду розумово-мовної процесу (сприймання, розуміння чи продукування).

Свідоме ставлення до мови починається із проникнення в її лексичне багатство. Оскільки слово – найактивніша одиниця мовлення, то вивченню лексеми слід приділяти належну увагу на всіх освітніх рівнях. Достатній лексичний запас і свідоме його розуміння – одна з умов вільного володіння усним і писемним мовленням, що є фундаментальною основою розвитку навчально-пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку не лише на уроках мови, а й у процесі вивчення всіх інших предметів початкової ланки освіти.

Отже, у межах словоцентризму науковці (А.Загнітко, І.Зайцев, Л.Мацько, М.Михальченко, В.Теркулов) обґрунтовують свої дослідження на констатації того, що центром номінації визнається слово. Всі інші номінативні одиниці (словосполучення, фразеологізм, речення, текст) визначаються через слово.

Лінгводидактика тільки нещодавно актуалізувала потребу пошуку методів і прийомів навчання мови словом з метою реалізації завдань мовної освіти й мовленнєвого розвитку дітей (О.Антонова, А.Богущ, М.Вашуленко, Н.Гавриш, А.Дейкіна, Л.Логвінова, Н.Луцан, Л.Федоренко).

Так, у дослідженнях традиційного підходу до організації роботи над засвоєнням нових слів на уроках рідної мови в початковій школі виявлено певні недоліки: 1) «нав'язування» учням нових лексичних одиниць, не актуальних у момент їх засвоєння; 2) пасивний характер запам'ятовування нових слів без використання їх у мовленнєвій практиці; 3) недостатня увага до зв'язків слова, до засвоєння його призначення, функції (Н.Воскресенська).

Висновки. Філософія мови тісно пов'язана як з традиційними дослідженнями мови, так і з сучасними напрямками лінгвістики. Без розвитку філософії мови неможливий подальший розвиток багатьох теоретичних і практичних мовознавчих досліджень, насамперед досліджень у сфері теоретичної лінгвістики.

Уточнення предмета і об'єкта дослідження філософії мови у сучасній гуманітарній сфері знань продовжується. Чітке визначення предмета філософії мови стало вимогою часу, набуло особливої актуальності сучасної когнітивної науки.

Для методики розвитку усного й писемного мовлення має важливе значення наукове обґрунтування, подальша розробка й удосконалення концепцій продукування, сприймання і розуміння мовлення, опис факторів, які впливають на ці процеси, з'ясування сукупності операцій, що забезпечують дію механізмів мовлення, опис нових моделей продукування мовлення, з'ясування психічної природи усної й писемної форм мовлення.

Механізми розумово-мовної діяльності є специфічними й залежать від багатьох факторів: форм мовлення, умов комунікації, завдань спілкування, виду розумово-мовної процесу (сприймання, розуміння чи продукування).

Словоцентризм є сукупність культури мови, культури несення слова і справи, разом із загальною культурою мови. Саме це формує як

культурологічну особистість, так і культурологічне обличчя народу, що складається із сукупності подібних особистостей.

На думку автора, словоцентрична культура стане основою безлічі нових наук, найважливішою з яких буде – процесологія, що вивчатиме закони як довготермінові, так і середньотермінові, й інші процеси, що являють собою смислову канву життя будь-якої форми – від держави, до окремої людини.

Відтак, існує потреба створення лінгводидактичної системи, що дала б змогу дітям сприйняти слово у єдності його значень, у взаємозв'язках з іншими словами в словосполученні, реченні, мікротексті, розширити коло його лексико-граматичних та лексичних ознак, реалізувати завдання формування мовленнєвої особистості.

Література:

1. Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь. 2-е, испр. изд. – К.: Дух і Літера, 2001. – С. 155-161.
2. Антропология святого Григория Паламы. – Париж, 1950. (Архимандрит Киприан. 2-е издание – М.: Паломник, 1996. – 444 с.
3. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Юрий Дереникович Апресян . – М.: Просвещение, 1966. – 305 с.
4. Булгаков С. Первообраз и образ: соч. в 2тт. Т. 1. Свет невечерний. – СПб.: ООО "ИНАПРЕСС" – М.: Искусство, 1999. – 342 с.
5. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем./Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова.– М.: Прогресс, 1988. – 704 с.
6. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики : учебное пособие / Илья Наумович Горелов, Константин Фёдорович Седов – М.: Лабиринт, 2008. – 320 с.
7. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – Київ: Наукова думка, 1996. – 286 с.
8. Драгоманов М. Розвідки. Т. 1 / М. Драгоманов. – Львів, 1899. – 121 с.
9. Історія філософії на Україні.- У 3 т.- Т. 1// В.М. Нічик, В.С. Горський,

М.В.Попович, Б.О.Лобовик, В.О. Зоц.- Київ: Наукова думка, 1987. – 399 с.

10. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості / С. Єфремов // Літературно-критичні статті. – Київ, 1993. – 143 с.

11. Ковтун Л. С. Языкознание у восточных славян в XI–XV вв. // История лингвистических учений: Позднее Средневековье / АН СССР. Ин-т лингвист, исследований; Отв. ред. А. В. Десницкая. СПб.: Наука, 1991. – С. 182–207.

12. Колесникова И. А. Коммуникативная деятельность педагога: учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ирина Аполлоновна Колесникова ; под ред. В. А. Сластенина, - М. : Издательский центр "Академия", 2008. – 336 с.

13. Колесов В.В. Проблемы средневекового знания в славянском переводе Ареопагитик // Отечественная философская мысль XI–XVII веков и греческая культура. Київ, 1991. – С.123-135.

14. Колесов, В. В. Историческая фонетика русского языка. – М.: Высшая школа, 1980. – 207 с.

15. Конверський А. Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність / За заг. ред. проф. А. Конверського / А. Конверський, І. Бичко, І. Огородник. – Київ, 2005. – С. 12–17.

16. Лисий І. М. О. Максимович / І. Лисий // Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. Горський, М. Ткачук, В. Нічик та ін. – Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2002 // <http://litopys.org.ua/fdm/fdm37.htm>

17. Максимович М. Лист про філософію / М. Максимович // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – № 37-38. – С. 397–401.

18. Марков П. Жизнь и труды М. А. Максимовича / П. Марков. – Київ, 1997. – 234 с.

19. Матхаузерова С. Древнерусские теории искусства слова. – Прага, 1979. – 232 с.

20. Мистическое богословие : [сб. на основании соч. Дионисия Ареопагита]. – Киев : Христиан. благотвор.-просвет. асоц. "Путь к истине", 1991. – 390 с.

21. Осиповский Т. Речи, произнесенные в торжественном собрании Харьковского университета 30 августа 1813 года / Т. Осиповский. – Харьков, 1813. – 82 с.

22. Основи комунікативної лінгвістики [Текст] : підручник / Ф. С. Бацевич. - 2-ге вид., допов. - К. : Академія, 2009. – 375 с.

23. Острянин Д. Світогляд М. О. Максимовича / Д. Острянин. – Київ, 1960. – 217 с.

24. Памятники литературы Древней Руси, XII век [Текст] / вступ. ст. Д. С. Лихачева. - М. : Художеств. лит., 1980. – 704 с.

25. Слово и безмолвие в древнерусской культуре (к проблеме типологии) / В.А.Малахов, Т.А.Чайка // Человек и история в средневековой философской мысли русского, украинского и белорусского народов : Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т философии; отв. ред. В.С.Горский. –Киев : Наук. думка, 1987. – С. 98-111.

26. Словник термінів міжкультурної комунікації [Текст] / Ф. С. Бацевич ; [рец.: Л. М. Полюга, О. С. Снітко] ; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - К. : Довіра, 2007. – 205 с.

27. Степанов Ю.С., Демьянков В.З. Философия языка // Современная западная философия. Словарь-справочник. – М: Политиздат, 1991. –.345 с.

28. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа., 1976-1978.

29. Тарасенко М. М. О. Максимович / М. Тарасенко // Життя й Революція. – 1927. – № 6. – С. 11-13.

30. Теркулов В.І. Композити російської мови в ономасіологічному аспекті : автореферат дис. здобуття наук. ступеня д. фил. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / В.І. Теркулов. - К. : НАН Укр. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2008. – 40 с.

31. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень [Текст] : підручник / Ф. С. Бацевич. - К. : Академія, 2008. – 239 с.

32. Шудрик С. Философские и естественно-научные взгляды М.А.Максимовича: Автореф. дисс. канд. философ. наук / С. Шудрик. – Киев,

1955. – 20 с.

Переклад статті англійською мовою:

Modern aspects of teaching activity

Polevikova O.B.

**THE GENESIS OF WORDCENTRIC APPROACH TO CHILDREN'S
LANGUAGE EDUCATION IN LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL
THOUGHT OF UKRAINE**

Kherson State University

Introduction. Philosophy of language as a scientific discipline appeared in the second half of the 18th century owing to the works of such philosophers as G. Lichtenberg, J. Hamann, J. Herder, H. Jacobi, W. von Humboldt. But till the half of the 20th century it was mainly associated with linguistic structuralism and later on with the generative grammar, the theory of artificial intelligence.

The development of linguistic and philosophical ideas began only in the 70-80-ies of the 20th century as the transition from Oxford and Cambridge schools linguistic philosophy to the philosophy of language. Philosophy of linguistics was initiated by the works of G. Frege, B. Russell, K. Ajdukiewicz, N. Chomsky.

Since the 80-ies of the 20th century philosophy of language has been associated with cognitive trends of research, reorientation from the philosophy of language to the philosophy of consciousness. J. Skorupski, Ch. Travis, E. Craig consider language as a knowledge carrier; language categories are studied in connection with consciousness, thinking, the essence of man as a social and biological creature.

Change of philosophical views on the nature of language reality creates two approaches within linguistic comprehension of essence: 1) immanent and semiological expressively embodied in structuralism; b) anthropological initiated by W. von Humboldt. According to this conception language is reproducible work of the spirit, which converts sounds into words, serves as a means of thought expression.

Objective of the research: to conduct a theoretical and methodological study of wordcentrism as the basis of a personality speech development.

The realization of the objective will require, in our opinion, the solution of the following tasks: 1) to examine the key philosophical concepts in a historical context; 2) to analyze the theoretical statements of H. Skovoroda, O. Potebnya and other Ukrainian linguists; 3) to determine the actual status of wordcentrism at the present stage of educational science development in Ukraine.

Philosophical and linguistic approaches to the nature of language are related by the common goal to perceive the world as a whole. Y. Stepanov considers philosophy of language a range of views on the language connected with specific philosophical trends. This paradigmcentric approach to the language philosophy allows to structure the investigation internally; to determine its retrospection and prospects, patterns of deployment. Y. Stepanov defines three paradigms in the history of linguistic and philosophical ideas development: 1) semantic; 2) syntactic and 3) pragmatic [27].

The history of Ukrainian linguistic philosophy combines the traditions of linguistics, the Christian beliefs, psychology, history, anthropology and other sciences, Western rationalism and Eastern mysticism. Logic and linguistic approach to language combines the translations of different logical and rhetorical treatises, inserted into “Anthologies 1073” (Izbornik 1073), the 15th century translations of the works by Moses Maimonides, the Jewish philosopher of the 12th century, and Al-Ghazali, the Arab philosopher of the 12th century, the editions of J. Damascene’s and J. Spangenberg’s treatises in Ostroh and others. However rationalistic understanding of the language and the linguistic approach appear in the second half of the 17th century and continue in the 19-20th centuries [7].

The literary tradition based on the Old Church Slavonic language, recognized as Church Slavonic appeared in Ukraine in the Middle Ages. It was functioning as a sacred language and the language of culture at same time. Until the 17th century Ukrainian writers-polemists defended the idea of the divine nature of the language.

The world opened for a medieval man as a book, but things were interpreted symbolically. It contributed to the identification of the hidden meaning of the word, thinking, to search for metaphysical and symbolic meaning. A word was the intermediary between the divine and the earthly. A word is material, earthly, but at the

same time, it is a sign of the eternal, divine world [9, p. 80]. The process of cognition was the understanding of the expressed but secret truth. The world and the truth are understood through the word, because it comes from God, not from things. Things are signs which point out their hidden nature. The interpretation is impossible without word mediation, without understanding its divine energy that conveys its meaning. The word is a sign of spiritual and eternal.

V. Gorsky states that an ancient Ukrainian philosopher is a holistic subject. He considers himself as a fact in the middle of life [7, p. 30]. Therefore, he devotes his attention to the way to God, the spiritual aspects of existence, the world being cognized through inner insight, intuition.

The printers of Rus-Ukraine understood the cognition process as the interpretation of the truth expressed in the Logos. “Not only sacred texts but the world in general was perceived as a book containing God entrusted truth which should be understood by people. In this aspect the culture receives a “bookish” character, stimulates the reflections on the word, the search for metaphysical, its symbolic meaning” [7, p. 29]. Interpretation is oriented towards the divine meanings identification and language for Eastern Slavic scribes was practical gnosiology [13] perceived as a way of symbolizing the world, the mystical union with God [25]. A perceived word is a sign that brings us closer to God brings [20, p. 18]. Maximus the Confessor said that according to the logos of existing things “the eye improved in the truth cognition interprets the God Logos” [2, p. 331]. Here the significant logocentrism of the ancient Russian philosophical thought can be traced [7, p. 35].

H. Gadamer states that “the internal unity of a word and an object was so evident that the true name was perceived as a part its bearer or even as its representative, as it itself” [5, p. 471].

The word was perceived as a powerful force: “A word destroys a lot of kingdoms and creates good and evil” [24, p. 142]. In the Middle Ages the word was a key element in the process of cognition. S. Bulgakov wrote that language is a practical gnosiology and logic of cognition [4, p. 135–136]. In this model a word is two-dimensional: on the one hand it is a lexeme that has a physical manifestation and

on the other hand it is a meaning, filled with divine energy, the Logos. S. Averintsev points out that “a human word can contain something impossible – the Word of God” [1]. The word exists outside the thing; the Word-Logos is the essence of things. It is the materialized mind [13].

That is why the secular literature is characterized by free translation when the translator creatively transformed a text, focusing on the demands of the times and the social environment. The degree of deviation from the original content varied considerably [11, p. 198]. In Old Rus the translation practice was based on the number of the opposed concepts replacing one another successively [19, 11, p. 182–207]. This was a free translation “from word to word.”

This philosophy of language and such understanding of its essence can be traced in the works of H. Skovoroda, O. Potebnya, V. Solovyov, O. Losev, P. Florensky, S. Bulgakov, contemporary Belarusian linguist A. Girutskij and others. One of the main features of the eastern philosophical ideas is its holistic and mystical experience, spiritual understanding as Spirit emanation. This paradigm of language philosophy can be defined as theanthropological. So, Ukraine and Eastern Slavs have two paradigms of language philosophy: theanthropological and theanthropocosmic understanding of the essence.

The development of linguistic and philosophical ideas in Ukraine at the end of the 17th – 18th century is associated primarily with the professional philosophy of church schools and the Kyiv-Mohyla Academy, with H. Skovoroda’s scientific works.

H. Skovoroda distinguishes three worlds: the macrocosm – the universe, a microcosm – a man and the world of the Bible’s word symbols. The worlds are characterized by two natures: external – material, internal – spiritual.

In his work “Dialogue. Its Name is the Flood of Change” the philosopher sees the symbolic world as ideal different reality of the first two worlds, their conceptualization. (For the same reason W. von Humboldt names the language a concept of the world, offers the idea of the linguistic picture of the world).

In the judgment of H. Skovoroda, a man gets to the high world only through the word that departs from the earthly to the sacred, the divine word Logos. That is

the Biblical word which is “the beginning and the end of all prophetic books.” H. Skovoroda states that the aim of each symbol of the Bible is to help the human mind to understand the beginning.

H. Skovoroda’s understanding of the symbolic meaning of the word is based on the philosophical tradition (Alexandrian school, “Areopagitic”, Maximus the Confessor’s works, professors’ of Kyiv-Mohyla Academy lectures, etc.). According to the philosopher, the word meaning, which is non-material, spiritual, is seen outside the word mark.

H. Skovoroda distinguishes external and internal forms of the word mark, states the difference of their nature. In his opinion, the mark and the meaning are connected randomly. True, sacred meaning of a biblical word is not on the surface, it is kept secret and the frame of this meaning is prosaic, down-to-earth. The inner side of the Bible’s symbolic world has its own principle of construction. It is a principle of symbolic antinomies, antitheses. The symbolic figures of the spiritual world have their own spheres of life within this world; they are located in a definite way. These figures are constructed hierarchically: the main one is the sun. Other figures are types which form the binary or ternary patterns. Together they form a balanced system of symbolic world archetypes.

H. Skovoroda’s dialectical method reveals the specific character of the Bible’s verbal organization: the substance is opposed to the harmony of the form, to the internal consistency of its figures. H. Skovoroda created a special concept of word marks and symbols of the Bible. He believed that there is an intentional gap between the inform and the exform of marks and symbols: the exform does not only support the inform but obscures it. But, as H. Skovoroda states, not every single mark and symbol is the bearer of the Bible’s spirit, the word of God; it is its entire system, the system of marks and symbols [31].

H. Skovoroda suggested the idea of “the world alphabet”, presented in the form of a definite number of archetypes. This idea correlates with the philosophical studies of the 17th–18th centuries as well as with linguistic ideas of the 20th century. The issue is primarily about the search for simple ideas which are the basis of the world; the

development of component analysis strategies in the light of the interpretative semantics.

2. In the 19th century philosophy of language was developing under the influence of the previous national philosophical thought traditions and German philosophy. Kharkiv Linguistic School, headed by the distinguished linguist and philosopher O. Potebnya, becomes a leading national school in the late 19th century. Thus, in 1862 in the Ministry of Education Journal his famous work “Thought and Language”, which contained the main points of the scientist’s linguistic and philosophical conception and which is considered the beginning of language philosophy in Ukraine was published.

O. Potebnya’s thesis “The Notes on Russian Grammar” (1874) strengthened scientist’s new conception and was highly appreciated by Slavists. Professor O. Potebnya’s lectures were attended B. Lyapunov, O. Popov, D. Ovsyanyko-Kulikovskiy, M. Sumtsov, M. Halanskyy, O. Vyetuhov and other philologists who became known later. The scientists laid the foundations of psycholinguistics, ethno-linguistics, historical syntax; he is considered the founder of the speech activity theory, which was later developed by L. Vyhotskyj and his school.

O. Potebnya’s conception as for the living human language nature, despite the attention to his scientific heritage, is still not appreciated. An important point of his conception of divine and human nature of language is that its principles are briefly stated in one of his works – “Thought and Language”.

O. Potebnya agrees with the German scientist that language originates in the depths of humanity, and it can not be considered a work of nations. Sharing W. von Humboldt’s point of view, according to which language and the spiritual nature of a man are inseparably linked, O. Potebnya understands the impossibility of reduction of the language nature only to the human factor. For both scholars some barely sensible and formulated remainder is left outside the human nature of the language but O. Potebnya thought W. von Humboldt’s idea of the identity of human language and spirit to be contradictory. Therefore, the researcher formulates the thesis of language higher nature as a reflection of the divine Logos. According to O. Potebnya language

can not appear from the national spirit, so the language and spirit should have a higher beginning, a higher internal unity. O. Potebnya's terms "emanation", "energy leakage" proves the emanational and energetical understanding of language as a reflection of Logos nature which are typical of linguistic and philosophical tradition of the Eastern Slavs.

O. Potebnya's divine and human understanding of the language nature was later reflected in theanthropocosmic conception of O. Losev and P. Florenskyj. This conception underwent some changes in the scientific paradigm at the end of the 20th – the beginning of the 21st centuries.

O. Potebnya believed that only verbally formulated thought is enriched in a word; it no longer belongs to only one person and becomes available to others. A word determines the place in the system for everything, helps people to understand themselves and others; to refer constantly to their spiritual life treasures, their nation life and universal experience. The word also serves as a support for the idea. When the words are being used in new contexts, the mentioned incompatibility increases. Continuous fight between the thought and the word is the reason for language improvement, its spiritual content enrichment.

O. Potebnya insists that the word is a means of thought objectification, but it not always coincides with the thought. The thought may appear before the word. A word is a means of impression conversion in order to create a new thought. Thought, as O. Potebnya says, occurs to an intellectual under the influence of others, but the word and the language are necessary first of all for the speaker.

The action of thought in the word is the comparison of already known and new perceptual elements. The comparison process leads to the identification of the third element that denotes something already known in the word. Cognition by comparing characteristics creates a sensual image of the object. O. Potebnya believes that the participation of ideas in creating a new thought is apperception. A word plays an important role as it combines an inner form and sound, it is a means of apperception of thought content and designed to be a mediator between the new perception and the previous experience. This apperception establishes the object's important features in

the semantic structure of the word. The appearance of the elements of judgment is also typical for apperception. The word, that has an internal form and is a sensual object image, falls into separate judgments which help to understand it better. This conglomerate of phenomena forms a concept.

O. Potebnya states that human thinking and speech activity has the following stages: 1) identification of the intentional object in the group of objects – the overall impression of it – its characteristic feature that becomes an internal form of the word; 2) sensual image of the object in the aggregate of perceptions; 3) representation as a comparison of perceptions; 4) apperception as the initial act of the thought; 5) judgment as the main form of the thought; 6) the concept as a set of judgments and the final form of the thought. The word becomes an organic element of speech production, a means of creating ideas, the judgments about the object and a notion.

In his book “Thoughts and Words” O. Potebnya considers the inner form of the word as a feature that explains the meaning or as an etymological meaning of the word. Complex of inner form of the word definitions is revealed by the scientist as a method typical of a language; the expression and definition of a new meaning by means of the word or a new language pattern with the help of which by means of previous words and their meanings new words and meanings are formed. In other O. Potebnya’s works the inner form of the word appears as the image unity, the image of the image, the cause and condition of images and thoughts apperception in a word, a mark of the meaning, synthesis of the features, a way of expressing its meaning, a non-linguistic content. The notion of the inner form of the word in O. Potebnya’s conception is connected with the language ontology, which synthesises the following components: the meaning; the internal form as a formal and content component at the same time; the external as word sounding. Due to the internal word form, a person produces and perceives the speech. Speech directs the listener’s thought and the word as the unity of the internal form and the sound is a means of understanding the speaker, apperception of his thoughts.

In the process of understanding we can observe the basic features of word similar to the speech ones: speech and understanding the meaning. Studying the

process of understanding serves as an explanation of the fact that language is a means of creating a thought.

The scientist qualifies his approach to the language phenomena as a psychological one and considers the laws of spiritual activity universal. O. Potebnya's conception of speech production as for the language and thought correlation meets many of modern cognitive linguistics theses. It had a significant impact on the development of linguistics at the end of the 19th and during the 20th centuries. The Ukrainian linguist is one of the founders of modern psycholinguistics and speech activity theory.

The great contribution to understanding the language nature was made by Ukrainian writers among them are N. Gogol, M. Maksymovych, P. Chubynsky and others. M. Maksimovich, the first president of Kyiv University in 1834–1835, who did a lot for investigating history and the linguistic culture of Ukrainians. The evidence is his “History of Ancient Russian and Language and Literature.”

M. Maksymovych saw a close connection between linguistic forms and the fundamental language concept. In his “Letter about philosophy” the scientist clearly identifies the meaning of the mental and perceptual in the cognition process. The scientist emphasizes that the philosophy, which is based on one mind consideration, is boring and pedantic. The mind does not provide the vivid knowledge; its environment is doubt. The desire to solve everything by means of your mind may lead to such a desert of the objective reality, which is not worth the living. Persuasion is found in the heart, it depends on the heat of the feeling and only combined with this warmth the light of the mind gives sparks and the flame of the vivid knowledge [17].

In his philosophical considerations M. Maksymovych relies on the fact of the existence of two interdependent ways of knowing – intelligence and conviction, the source of which is the heart. Well co-ordinated work is required for effective understanding of the reality: “Full knowledge and conviction requires vivid, immediate embracement of the object by the feeling which is either a predictor or a shipmaster for the mind ...” [17, p. 398]. Such common sense, according to the

scientist, is love. “Mind glorifies, love creates. The truth, vivid wisdom are based on love” [17].

Philosophy is seen by M. Maksymovych as a unique things perception, which penetrates into their inner meaning and unity. Therefore philosophy should be present in every intelligent man, forming their way of thinking and harmony, full knowledge. In his works the scientist touches upon the problematic aspects of philosophy and science (In 1833 he published “The Book of Nahum about the great world of God”, which contains non-fiction stories about the structure of the Earth, the solar system, the galaxy. It was reedited 11 times within over forty years), biology and chemistry, history and folklore, archaeology and ethnology, philology, linguistics and literature.

M. Maksymovych criticizes German idealist philosophy: “Since Kant’s time it deprived the spirit of natural grounds of understanding, leaving nothing to the mind but a fantasy creation; as for F. Schelling’s philosophy proposed by him, it is chiefly a fantasy” [21, p. 3].

The philosophical aspect of a Ukrainian scientist’s creativity is revealed in the works of M. Tarasenko [29], S. Yefremov [10], S. Shudryk [32], M. Ostryanin [23], P. Markov [18], I. Lysyj [16], I. Ogorodnik [15].

In 1827 M. Maksymovych published a collection of “Little Russian songs”. The scientists studied Ukrainian and Russian history thoroughly, researched “The Tale of Igor’s Campaign (in 1837 he published its Russian translation). In 1839 he wrote the book “The Legend of Koliivshina” which was banned by the censor. In 1840 the scientist started a historical anthology “A Resident of Kiev”.

In 1856 M. Maksymovych published “Philological letters to M. Pohodin” protecting the unique identity of the Ukrainian nation, its culture and language, criticizing superficial views of M. Pogodin.

M. Maksymovych’s reflections on Ukrainians are transformed into the sphere of folklore and ethnography. In the light of the folk song arts the scientist personified Ukrainian public consciousness, defended the spiritual and mental uniqueness of Ukrainians, their historical and national self-consciousness.

On the basis of Ukrainian schools M. Maksymovych tried to restore Ukrainian

identity through the national language preservation, by fighting for the rights of Ukrainian literature to self-development. Folklore and ethnography schools were the grounds of a romantic conception of Ukrainian ethnic culture original national spirit.

In his scientific activity the scientist by his attitude of mind was a person of encyclopaedic knowledge which met the Enlightenment ideals. M. Dragomanov called him “the whole historical and philological scholar institution and at the same time an alive folk man” [7, p. 65].

3. Modern Ukrainian language philosophy continued the best traditions of famous predecessors. It covers the philosophical thought of the second half of the 20th – the beginning of the 21st centuries.

In linguistic literature one can find two opposite views on the modern Ukrainian language philosophy: 1) modern Ukrainian language philosophy exists, has its own history of development; 2) the modern Ukrainian language philosophy is a myth, unreality [31].

We hold the first conception as there are undeniable facts of Ukrainian philosophers’ and linguists’ activities. Thus, in the late 80’s – early 90-ies of the 20th century logical-semantic and linguistic and philosophical studies were clearly reflected in the scientific works F. Batsevych, S. Vasiliev, M. Popovych, S. Krymskyj, M. Sobutskyj, V. Malahov and others.

Linguistic and philosophical ideas, considered by modern Ukrainian philosophers, concern primarily the number of aspects in revelation of anthropocentric factors in a living natural language.

Scientific, organizational and publishing activity of D. Rudenko (1961–2001) and his colleagues was of great importance in the development process of modern linguistic researches in the field of language philosophy. The ideas of perception and interpretations of the language nature were revealed in the works of scholars united around the publishing body of the Department UNESCO “Philosophy of human communication”, “Philosophy of Language: within and beyond the borders” in the early 90-ies. The historiographical school of the modern Ukrainian language philosophy is fully reflected in the scientific works of S. Vakulenko and

M. Sobutskyj.

Special attention to the word and its meaning is caused by the evolution of linguistics in the second half of the 20th century, which, according to Y. Apresyan, led to “two important breakthroughs – a breakthrough into the language macrocosm and a breakthrough into its microcosm. The breakthrough into the microcosm acquired a form of wordcentrism or lexemocentrism” [3, p. 236].

However, the notion “word” is undefined in its essence. V. Terkulov points out that modern linguists have to state the existence of language phenomena, which include a large number of certain types of composites, that do not fall under the universal word definition and are located on the border between a word and a non-word [30].

The shortcoming of the wordcentric conception is also the fact that the word can not be defined as the common language universal as the idea of it is different in world languages [30]. V. Terkulov stresses that the cause of such shortcomings of the wordcentric theories is the desire to find the basic nominative essence, to give it a substantive definition and examine it in the light of the language system as a whole [30]. But the word usage analysis showed that in speech it can go beyond the substantive identity and can be realised in the units, which formally may not coincide – phrases, combinations with functional words and so on.

This understanding of the nominative unit structure does not allow us to use the term “word” because at the language level it can not be identified with the word, but corresponds with a structural pattern of nomination. At the speech level the word is only one, the most empirically “divined”, possible realization of this basic unit.

V. Terkulov states that the search for such units should be conducted at two levels: “First, at the level of linguistic category, where the main nominative unit acts as ... a structure, a mechanism, a pattern of nomination. Second, at the level of speech nomination, where it materializes, obtains some substantive characteristics and can be a word, a phrase or any other unit with the nominative function. Therefore, to describe the latter V. Terkulov uses the term “nominotheme” [30].

So the terminological indefiniteness of “word”, inadequate definitions of

notions “wordcentric approach”, “wordcentrism” lead to complications in wordcentric work in school practice and demonstrate the relevance of the chosen topic.

Nowadays some problems of language learning at schools where students actively obtain language and speech knowledge in the theory and practice considering the child’s age are not enough scientifically developed. In particular, the issues of the choice and usage of language material, which wordcentric work is based on and students’ communicative competence is formed with, are not fully investigated. After all, word, phrase or sentence work, text activity are a means of speech and communicative personality development. The communicative competence also gains the leading, integrating nature.

K. Sedov and I. Horelov in their work “The Fundamentals of Psycholinguistics” wrote: “The subject of psycholinguistics is the communicative competence of the person who is considered in an individual and psychological aspect” [6]. The scientists note that communicative situations of different speech styles and genres involve the usage of various methods of conversion of thoughts into words; the purpose and objectives of communication require a change in speech behaviour strategies, speech activity and speech culture [6].

In the process of students’ and teachers’ communicative individuality development education acts as one of the most important fields of the communicative practice. Understanding of the educational process as the interaction between a teacher and a pupil naturally leads to the comprehension that this interaction always has some communicative basis.

Teachers-practitioners, researchers pay attention to the common phenomenon – pupils’ indifference to words, the absence of the desire to understand their meaning. Students do not hear the intonation, the melody, the beauty of a native word (V. Annushkin, V. Belomorets, I. Hudzyk, O. Zaretska, M. Kohtev, T. Ladyzhenska, M. Lvov, Y. Rozhdestvenskyj, H. Sahach, N. Chibisov and others).

In his scientific works the founder of the multicomponent school V. Suhomlynskyj (“The Native Language Word”, “The Source of Undying Well”,

“Native Word”, “Word about the Word”) wrote that the success of the word work depends on the social and cultural, subject-developing environment, which contains cultural and educational, artistic and aesthetic, cultural and communicative, cultural and ecological, cultural and labour, cultural and reflexive environments [28]. They make it possible to teach a child to feel the word through the heart; to express subtle nuances of human thought and experience, to understand the word and use it successfully in oral and written speech. V. Suhomlynskyj states that the word culture mastering is an indispensable precondition for successful learning and mental development of a child. When students learn how to express their thoughts, they definitely improve their way of thinking. A word and a thought are inseparably linked and allow us to penetrate into the essence of something knowable [28].

Recently the forms of teachers’ communicative activity have considerably changed as the children’s awareness level increases through the media. Youth fits well into the new communicative space. That is why the wordcentric language teaching encourages to use the language in the most typical situations, helps to solve communicative tasks within the educational, labour, cultural and social spheres of communication.

Not only students but also teachers lack the psychological knowledge, experience difficulties in the transition from monological forms of lesson organization to the dialogical and polylogical ones, in mastering the interactive methods of teaching activities. A number of difficulties faced by modern teachers are connected with those in communication: the lack of ability to get in contact with students; the absence of understanding of their psychological position; the lack of flexibility in spontaneous speech situations; difficulties in managing their own mental state.

I. Kolesnikova points out that teacher’s communication sphere finds new ways of their activity in the contemporary educational process. The formation of a new content line of teachers’ communicative activity is affected by: the increase in the intensity and density of the information flow; the increase in the number of participants of the communication in the educational environment and the

development of social partnership; the appearance of new communicative needs and interests; the development of new forms and channels of educational information; the need for new conditions of increasing the level of information value and addressness of the educational interaction [12].

The effective way of the school course renewal, in the judgment of some linguists and methodologists, is the study of linguistic units functioning in the utterance, which can provide the unity of language education and students' speech development (O. Antonov, O. Arhipova, V. Babajtseva, M. Baranov, E. Bystrova, A. Dejkyina, N. Ippolitova, A. Kupalova, T. Ladyzhenska, L. Maksymov, L. Fedorenko, H. Fomichova). Working methods with different groups of words should be different. When choosing methods of wordcentric teaching the preference should be given to the following ones: traditional – according to the level of students' activity (E. Halant): passive – a story, a lecture, an explanation, an excursion, a demonstration, an observation, active – the laboratory method, the practical method, the book work; according to the source of knowledge obtaining (M. Verzylin, E. Petrovskyj, D. Lordkypanidze): verbal – an explanation, a discussion, a debate, visual – visual aids, patterns, tables, drawings, models, videos, practical – exercises, experiments, writing essays, drafting tables; according to the nature of cognitive activity (I. Lerner, M. Skatkin): explanatory and illustrative (informative and receptive) and reproductive methods; the method of problematic character; the heuristic method; the alternative research methods of interactive nature (A. Hin): informational, educational, regulatory, business and role playing etc.

The development of lexical skills, abilities to choose lexical units adequate to the situation is one of the conditions of the speech activity. It should be carried out with regard for children's age (the ability to analyze, to understand the material through logical thinking, proof, conclusion; the ability to think independently, to compare, to draw conclusions and generalizations; students' willingness to perception and understanding not only logically constructed material, but also aesthetic components of the words meanings), the degree of students' perception of the word meaning in the text; peculiarities of memory phases.

The scientific grounds; further development and improvement of production conceptions; speech perception and understanding; the description of the factors which influence these processes; the specification of the set of operations that provide the speech mechanisms activity; the description of new models of speech production; the identification of the mental nature of language oral and written forms are important tasks for oral and written speech development methodology.

Mechanisms of mental and speech activity are specific and depend on many factors: forms of the speech, communication conditions, communication tasks, the type of mental and speech process (perception, comprehension or production).

Conscious attitude to language begins with the penetration to its lexical richness. Since the word is the most active speech unit, the study of lexemes should be paid due attention at all the educational levels. Sufficient vocabulary and its conscious understanding are the conditions of proficiency in a language, which is the foundation of educational and cognitive activity of primary school age children not only at language lessons, but also in the process of mastering other subjects of primary educational level.

So within the wordcentrism the scientists (A. Zahnitko, I. Zaytsev, L. Matsko, M. Myhalchenko, V. Terkulov) consider a word the centre of nomination. Other nominative units (phrases, idioms, sentences, texts) are defined through the word.

Linguodidactics has recently stimulated the need for new methods and techniques of teaching language through the word in order to carry out the tasks of language education and children's speech development (O. Antonov, A. Bohush, M. Vashulenko, N. Havrysh, A. Deykina, L. Lohvinova, N. Lutsan, L. Fedorenko).

Thus, the studies of the traditional approach to work on the mastering new words at the native language lessons in primary school reveal some shortcomings: 1) "imposing" on students new lexical units, which are not active at the time of their learning; 2) the passive character of new words memorizing without using them in speech practice; 3) the lack of attention to word collocations, understanding its purpose, functions (N. Voskresenska).

Conclusions. Philosophy of language is closely connected with both the

traditional language study and the contemporary linguistics. The further development of a number of theoretical and practical linguistic researches, especially the researches in the field of theoretical linguistics, is impossible without the language philosophy development.

The specifications of subject and object of language philosophy research in the contemporary sphere of linguistic knowledge continues. A clear definition of the language philosophy has become the demand of the time, has assumed the particular relevance in the modern cognitive science.

The scientific grounds; further development and improvement of production conceptions; speech perception and understanding; the description of the factors which influence these processes; the specification of the set of operations that provide the speech mechanisms activity; the description of new models of speech production; the identification of the mental nature of language oral and written forms are important tasks for oral and written speech development methodology.

Mental and speech activity mechanisms are specific and depend on many factors: forms of the speech, communication conditions, communication tasks, the type of mental and speech process (perception, comprehension or production).

Wordcentrism culture is a unity of language culture, words and deeds culture, along with the general culture of the language. All this forms a cultural identity and a cultural face of the nation consisting of such individuals.

The author states that wordcentric culture will form the basis of many new sciences, the most important of which will examine long-termed as well as medium-termed laws, and other processes representing the semantic outline of any form of life – from the state to a separate person.

Thus there is a necessity to create a methodological system which would allow children to accept a word in the unity of its meanings, in collocations with other words in the phrase, sentence or text; to expand the range of its lexical and grammatical features; to carry out the task of speech personality development.

References:

1. Averyntsev S.S. Sofiya-Lohos. Slovyk. 2-e, yspr. yzd. - K.: Dukh i Litera, 2001. - S. 155-161.
2. Antropolohiya svyatoho Hryhoriya Palamy. - Paryzh, 1950. (Arkhimandryt Kiprian. 2-e vydannya - M.: Palomnyk, 1996. - 444 s.
3. Apresyan YU. D. Idei ta metody suchasnoi strukturnoi linhvistyky / Yuriy Derenikovich Apresyan. - M.: Prosveshchentye, 1966. - 305 c.
4. Bulhakov S. Prototyp i obraz: soch. v 2tt. T. 1. Svitlo nevechirniy. - SPb.: TOV "INAPRESS" - M.: Mystetstvo, 1999. - 342 s.
5. Hadamer KH.-H. Istyna i metod: Osnovy filos. hermenevtyky: Per. z nim. / Zah. red. i vstup. st. B. N. Bezsonova. - M.: Prohres, 1988. - 704 s.
6. Horyelov I. N., Syedov K. F. Osnovy psykholinhvistyky: navchal'nyy Posobiye / Illya Naumovych Horyelov, Kostyantyn F è dorovich Syedov - M.: Labirynt, 2008. - 320 s.
7. Hors'kyy V.S. Istoriya ukrains'koi filosofii: Kurs leksiyy. - Kyiv: Naukova dumka, 1996. - 286 s.
8. Drahomanov M. Rozvidki. T. 1 / M. Drahomanov. - L'viv, 1899. - 121 s.
9. Istoriya filosofii na Ukraini. - U 3 t. - T. 1 // V.M. Nichik, V.S. Hors'kyy, M.V.Popovich, B.O.Lobovik, V.O. Zots. - Kyiv: Naukova dumka, 1987. - 399 s.
10. Yefremov S. Maksymovych v Istorii ukrains'koi samosvidomosti / S. Yefremov // Literaturno-Krytychni Statti. - Kyiv, 1993. - 143 s.
11. Kovtun L. S. Movoznavstvo u skhidnykh slov'yan v XI-XV st. // Istoriya linhvistychnykh navchan': Piznishe Seredn'ovichchya / AN SRSR. In-t linhvist, doslidzhen'; Vidp. red. A. V. Desnyts'ka. SPb.: Nauka, 1991. - S. 182-207.
12. Kolesnykova I. A. Komunikatyvna diyal'nist' pedahoha: navch. posibnyk dlya stud. Vyshcha. ped. ucheb. zakladiv / Iryna Apollonivna Kolesnykiv; pid red. V. O. Slast'on è nyna, - M.: Vydavnychyÿ tsentr "Akademiya", 2008. - 336 s.

13. Kolesov V.V. Problemy seredn'ovichnoho znannya v slov'yans'komu pere-vodi Areopahityk // Vitchyznyana filosof's'ka dumka KHI-KHVII stolit' i hre-chna kul'tura. Kyïv, 1991. - S.123-135.
14. Kolesov, V. V. Istorychna fonetyka rosiy's'koï movy. - M.: Vyshcha shkola, 1980. - 207 s.
15. Konvers'kyï A. Filosof's'ka dumka u Kyïvs'komu universiteti: istoriya y suchasnist' / Za zah. red. prof. A. Konvers'kyï / A. Konvers'kyï, I. Bychko, I. Ohorodnyk. - Kyïv, 2005. - S. 12-17.
16. Lysyï I. M. O. Maksymovych / I. Lysyï // Filosof's'ka dumka v Ukraïni: Biobibliohr. slovnyk / Avt. kol.: V. Hors'kyï, M. Tkachuk, V. Nichik ta in. - Kyïv: Univ. vyd-vo «Pul'sary», 2002 // <http://litopys.org.ua/fdm/fdm37.htm>
17. Maksymovych M. Lyst pro filosofiyu / M. Maksymovych // Khronika-2000. - Kyïv, 2000. - № 37-38. - C. 397-401.
18. Markov P. Zhyttya i pratsi M. O. Maksymovycha / P. Markov. - Kyïv, 1997. - 234 s.
19. Matkhauzerova S. Davn'orus'ki teoriiï mystetstva slova. - Praha, 1979. - 232 s.
20. Mistychno bohoslov'ya: [Sb na pidstavi soch. Dionisiya Areopa-Hita]. - Kyïv: Khrystyian. blahotvor.-prosvit. asotsiatsiï. "Shlyakh do istyny", 1991. - 390 s.
21. Osypovs'kyï T. Rechi, vyholosheni v urochystykh zborakh Kha-r'kovskoho universytetu 30 serpnia 1813 / T. Osypovs'kyï. - Kharkiv, 1813. - 82 s.
22. Osnovy komunikativnoiï linhvistiki [Tekst]: pidruchnyk / F. S. Batsevych. - 2-he vyd., Dopov. - K.: Akademiya, 2009. - 375 s.
23. Ostryanyn D. Svitohlyad M. O. Maksymovycha / D. Ostryanyn. - Kyïv, 1960. - 217 s.
24. Pam'yatky literatury Davn'oï Rusi, XII stolittya [Tekst] / vstup. st. D. S. Lykhachova. - M.: Mystetstv. lyt., 1980. - 704 s.
25. Slovo i bezmovnist' v davn'orus'kiï kul'turi (do problemy typoloho-hyy) / V.A.Malakhov, T.A.Chayka // Lyudyna ta istoriya v seredn'ovichniï filosofskoy dumky rosiy's'koho, ukraïns'koho i bilorus'koho narodiv: Sb nauch. tr. /

- AN URSS. In-t filosofii; otv. red. V.S.Horskiy. -Kyiv: Nauk. dumka, 1987. - S. 98-111.
- 26.Slovnik terminiv mizhkul'turnoi' komunikatsii' [Tekst] / F. S. Batsevych; [rets.: L. M. Polyuha, O. S. Snitko]; M-vo osvity y nauky Ukrainy, L'viv. nats. un-t im. Ivana Franka. - K.: Dovira, 2007. - 205 s.
- 27.Stepanov YU.S., Dem'yankov V.Z. Filosofiya movy / / Suchasna za-padnaya filosofiya. Slovnik-dovidnyk. - M: Polytyzdat, 1991. - .345 S.
- 28.Sukhomlyns'kyi V.O. Vybrani tvory u 5 t. / Vasyl' Oleksandrovych Sukhomlyns'kyi. - K.: Radyans'ka shkola., 1976-1978.
- 29.Tarasenko M. M. O. Maksymovych / M. Tarasenko / / Zhyttya y Revolyutsiya. - 1927. - № 6. - S. 11-13.
- 30.Terkulov V.I. Kompozyty rosiys'koi' movy v onomasiolohichnomu aspekti: avtoreferat dys. zdobuttya nauk. stupeniv d. fil. nauk: spets. 10.02.02 "Rosiys'ka mova" / V.I. Terkulov. - K.: NAN Ukr. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni, 2008. - 40 s.
- 31.Filosofiya movy. Istoriya linhvofilosofs'kikh uchen' [Tekst]: pidruchnyk / F. S. Batsevych. - K.: Akademiya, 2008. - 239 s.
- 32.Shudrik S. Filosofs'ki ta pryrodnycho-naukovi pohlyady M.O.Maksymovych: Avtoref. dyss. kand. filosof. nauk / S. Shudrik. - Kyiv, 1955. - 20 s.